

Савченко Андрій Володимирович, завідувач
кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИКРИВАЧІВ

У світлі реформування національного антикорупційного законодавства актуальним питанням є висвітлення положень, що стосуються особливостей кримінально-правового захисту та відповідальності викривачів. Тим більше, що ч. 6 ст. 53 «Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції» Розділу VIII «Захист викривачів» Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-УП акцентує увагу на тому, що обов'язком НАЗК є постійний моніторинг виконання закону у сфері захисту викривачів, проведення щорічного аналізу та перегляд державної політики у цій сфері [1]. Слушним кроком у цьому напрямку є й створення проекту Закону України «Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» від 20.07.2016 № 4038а [2], однак, замість комплексних норм про кримінально-правовий захист і відповідальність викривачів, у ньому є лише точкові пропозиції в цьому плані. Зокрема, цей законопроект передбачає доповнення Кримінального кодексу (далі - КК) України лише новою ст. 49¹ «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з розкриттям інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам» та викладенням ст. 172 «Грубе порушення законодавства про працю» у новій редакції.

На даний час КК України не оперує терміном «викривач». З огляду на статус останнього, у контексті кримінально-правової термінології, під ним слід розуміти насамперед «особу, яка виконує службовий або громадський обов'язок» (також закон забезпечує кримінально-правову охорону й «близьких/близьких родичів» такої особи). Якщо говорити про кримінально-правовий захист осіб, які виконують службовий або громадський обов'язок (викривачів включно), то цьому питанню безпосередньо присвячені такі норми КК України: а) п. 4 ч. 1 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання», де зазначено, що при призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються, з-поміж іншого, «вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку»; б) п. 8 ч. 2 ст. 115 «умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку»; 3) ст. 350 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»; 4) ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок» [3]. За суттю проти викривачів можуть бути вчинені й такі злочини, як: катування

(ст. 127 КК України); порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 371 КК України) та багато інших. Між іншим, з 11.01.2019 р. почне діяти нова редакція статей КК України про відповідальність за звалтування (ст. 152) та сексуальне насильство (ст. 153), де серед кваліфікуючих ознак складів цих злочинів передбачена вказівка на вчинення таких діянь «щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку».

Щодо відповідальності викривачів, то вони, у зв'язку зі специфікою своєї діяльності, можуть бути також суб'єктами низки злочинів, зокрема провокації підкупу (ст. 370 КК України) та завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України). Проблемним є те, що кримінальний закон не містить загальної норми про відповідальність за неповідомлення про злочин, хоча, зважаючи на необхідність посилення заходів із протидії та запобігання злочинності (у т.ч. корупційної) та позитивний зарубіжний досвід, такого роду відповідальність могла б бути встановлена національним законодавцем. Щодо неповідомлення про злочин у КК України є лише окремі (спеціальні норми): неповідомлення про небезпечний для життя стан особи (ст. 136); неповідомлення компетентних органів про злочин - насильницьке зникнення (ч. 2 ст. 146¹); неповідомлення інформації про забруднення моря (ч. 3 ст. 243); неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден (ст. 285).

Однак, як можна говорити про спеціальні види неповідомлення, коли загальна норма з цього приводу відсутня? Логічним було б встановити у КК України таку норму, яка змогла стати також надійним засобом запобігання корупції. На це, наприклад, орієнтує досвід Сінгапуру - однієї з найменш корумпованих держав світу. Так, ст. 39 (гл. 65А) Закону про корупцію, торгівлю наркотиками та інші серйозні злочини (конфіскацію вигод) зазначає, що особа зобов'язана повідомити про поведінку за умови, коли вона знає або має обґрунтовані підстави підозрювати, що будь-яке майно, в цілому або частково, прямо чи опосередковано, становить собою доходи, що використовувалися чи щодо яких був намір їх використання у зв'язку з будь-яким діянням, що може являти собою торгівлю наркотиками або кримінальну поведінку. Такий особі гарантується анонімність. Якщо повідомлення не відбувається винному загрожує кримінальний штраф на суму до 20 тис. сінгапурських доларів. У разі ж неповідомлення про акти тероризму чи його фінансування (ст. 8 (1) та 10 (1) гл. 65А Закону про тероризм (стримування його фінансування) покарання може становити кримінальний штраф на суму до 50 тис.

сінгапурських доларів або тюремне ув'язнення на строк до 5 років, або обидва покарання разом [4, с. 53].

Отже, на наш погляд, перспективним є розширення та уточнення норм КК України, що гарантують захист викривачів. Водночас є потреба у криміналізації недонесення про злочини (як загальної норми), принаймні за тяжкі та особливо тяжкі злочини (для порівняння: законодавець не відмовився від криміналізації заздалегідь не обіцяного приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину - ст. 396), на що орієнтує правозастосовна практика та позитивний іноземний досвід.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print> (дата звернення: 11.10.2018).

2. Про захист викривачів і розкриття інформації про шкоду або загрозу суспільним інтересам : проект Закону України від 20 лип. 2016 р. № 4038а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59836 (дата звернення: 12.10.2018).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 23541-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.10.2018).

4. Whistleblower Protections: A Guide. International Bar Association - Legal Policy & Research Unit and Legal Practice Division. IBA, April 2018. 67 р.